
До 75-річчя заснування Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка

УДК 712 (092)

Н.В. ЧУВІКІНА

Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України
Україна, 01014 м. Київ, вул. Тімірязєвська, 1

ВКЛАД ПРОФЕСОРА ЛЕОНІДА ІВАНОВИЧА РУБЦОВА У НАУКОВУ РОБОТУ ТА БУДІВНИЦТВО НАЦІОНАЛЬНОГО БОТАНІЧНОГО САДУ ІМ. М.М. ГРИШКА НАН УКРАЇНИ

Показано вклад доктора біологічних наук професора Леоніда Івановича Рубцова у наукову роботу та будівництво Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України. Простежено його життєвий та творчий шлях.

Доктор біологічних наук професор Леонід Іванович Рубцов (23.03.1902–3.04.1980) працював у Центральному республіканському ботанічному саду АН УРСР (ЦРБС, нині — Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України) з березня 1946 р. і до квітня 1980 р. — майже 30 років (з невеликими перервами). У Ботанічному саду, який закладався фактично на голому місці, Леонід Іванович був автором та керівником робіт зі створення дендрарію — найкрасивішої і найпопулярнішої у відвідувачів частини саду. Це широко відомий далеко за межами Києва сад бузку, колекція беріз, хвойних, гірський сад тощо.

Фахівці знають його як видатного ландшафтного архітектора, дендролога, паркознавця, автора чудових книг. Майже п'ятдесят років творчої праці він присвятив

Л.І. Рубцов

ландшафтній архітектурі — мистецтву, сила впливу якого на фізичний та емоціональний стан людини, як писав сам Леонід Іванович, перевищує всі інші види мистецтв. Збереглися нотатки, зроблені ним до свого 70-річчя, де він підбивав підсумки своєї професійної діяльності. "Если все другие искусства, — писав він, — оказывают эмоциональное воздействие посредством какого-либо органа чувств: живопись — посредством зрения; музыка — посредством слуха, то ландшафтная архитектура воздейству-

ет одновременно почти на все наши органы чувств. Посредством зрения мы наслаждаемся гармонией красок и форм растений, рельефа, воды, сооружений; посредством слуха восхищаемся пением птиц и шелестом листьев; посредством обоняния — ароматом цветов, посредством осязания —

дуновением воздуха... И нет сомнения, что в будущем ландшафтное искусство займет ведущее место среди других искусств" [6].

Народився Л.І. Рубцов у селі Серєда (згодом м. Фурманов) Івановської області (Росія) у багатодітній родині. Батько працював на ткацькій фабриці. Ще в дитинстві, як пише дочка вченого, кандидат біологічних наук Олена Леонідівна Рубцова, він разом з молодшим братом Миколою (також майбутнім вченим-ботаніком) цікавився рослинами, збирав гербарій, намагався схрестити гарбуз із кавуном [8].

У 1914 р. Леонід 12-річним підлітком утік на війну, був поранений. Деякий час працював матросом на буксирному пароплаві на Волзі. У 1930 р. закінчив Лісотехнічну академію в Ленінграді, три роки працював спеціалістом з лісових культур у м. Туапсе і директором лісгоспу. Саме тут Леонід Іванович почав формуватися як дендролог та паркознавець. Він вивчав асортимент видів для озеленення чорноморського узбережжя, субтропічні ботанічні сади, парки, дендрарії, почав цікавитися питаннями реконструкції старовинних парків. У 1933 р. перейшов на наукову роботу до Всесоюзного інституту рослинництва, спочатку до його сухумського відділення, а у 1935 р. переїхав до Ленінграда. З 1935 по 1946 рік викладав садово-паркове

Під час експедиції, 1966 р. М.І. Орлов, Л.І. Рубцов (праворуч)

мистецтво на факультеті зеленого будівництва ленінградської Лісотехнічної академії. З 1939 р. розпочалася його праця у Ботанічному інституті ім. В.Л. Комарова АН СРСР.

Під час Великої Вітчизняної війни він пішов добровольцем на фронт, був чотири рази поранений, нагороджений орденами і медалями. А вже у 1945 р. в Ботанічному інституті ім. В.Л. Комарова АН СРСР він захистив кандидатську дисертацію та тему "Растения в ландшафтной архитектуре".

У березні 1946 р. Л.І. Рубцов на запрошення академіка Миколи Миколайовича Гришка приїхав до Києва і обійняв посаду завідувача відділу квітникарства Ботанічного саду АН УРСР, який тоді починали розбудовувати. Так розпочалася його натхненна праця в Києві. З 1 вересня по 15 листопада 1946 р. за завданням М.М. Гришка Леонід Іванович разом з іншими співробітниками ботанічного саду був відряджений до Німеччини на допомогу Д.Ф. Лихварю, який працював там ще з кінця червня, для закупки за репараціями посадкового матеріалу та відправки його до Києва [7, арк. 85]. Завдання було виконане, а Леонід Іванович повернувся до Ленінграда, бо у зруйнованому повоєнному Києві на той час не знайшлося помешкання для його родини [7, арк. 58].

Але вже через рік, з березня 1948 р., Л.І. Рубцов — завідувач відділу дендрології ЦРБС у Києві.

У 1954 р. у Ботанічному інституті ім. В.Л. Комарова АН СРСР Л.І. Рубцов захистив докторську дисертацію на тему "Биологические основы создания садово-паркового ландшафта". У 1958 р. йому було присвоєно звання професора за фахом "дендрологія та садово-паркове будівництво" [7, арк. 28].

Протягом 50 років Л.І. Рубцов працював у галузі дендрології і зеленого будівництва. Однею з найулюбленіших його рослин був бузок. "Трудно найти человека, который бы не знал, не видел и не любил это растение.

Біля улюбленого бузку, 1969 р.

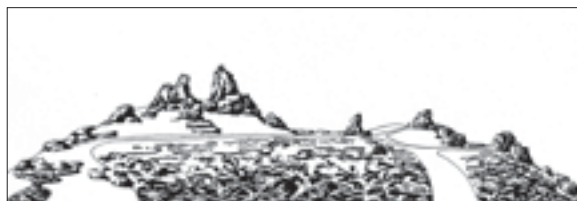
Сирень — излюбленная культура наших садов и парков" [5]. Разом зі співробітниками саду В.Г. Жоголевою і Н.О. Ляпуновою він вивів нові сорти бузку — Вогні Донбасу, Богдан Хмельницький, Тарас Бульба. Створений ним сад бузку є одним з найкращих у світі, а за рівнем емоційного впливу на відвідувачів не має аналогів. Поруч з бузком Леонід Іванович посадив півонію деревовидну, яка, квітучи одночасно з бузком, підсилює загальне враження. У 1967 р. ця його робота була відзначена дипломом Співки архітекторів СРСР "За лучшую работу в сфере архитектуры" [2, 7, 8].

При створенні композицій дендрарію Леонід Іванович виявив та використав краєвиди і панорами як у бік Дніпра й Видубицького монастиря, так і у бік Києво-Печерської лаври та гармонійно поєднав їх з колекціями рослин.

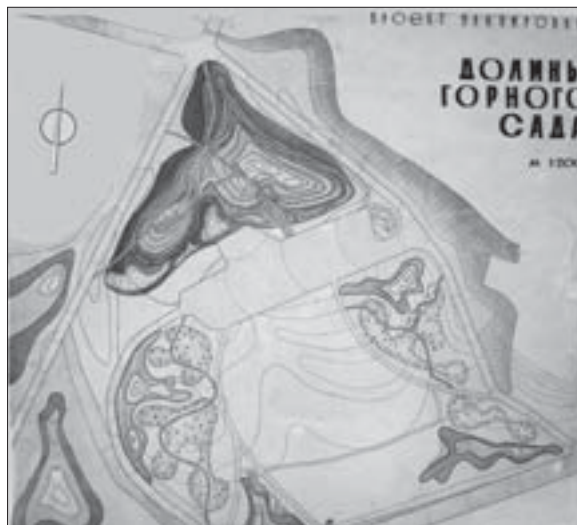
Колекція беріз формувалася як "театральна сцена", де ряди беріз були посаджені як куліси, а "задником" слугував вид на Велику Лаврську дзвіницю. Леонід Іванович вчив колег як будувати галявини, формувати узлісся, щоб створити уявлення, ніби пейзаж зроблений самою природою.

Формуючи колекції дендрарію за систематичним принципом, він при створенні композицій багато уваги приділяв формі крони, відтінкам квіток та листків у різні пори року, уникаючи при цьому строкатості та дисгармонії.

Остання робота Леоніда Івановича — це гірський сад. Над ним він продовжував працювати до останніх днів життя. На рівному місці за його проектом і безпосередньою участю був створений штучний гірський ландшафт, який, однак, сприймається цілком природно. На передньому плані відвідувачі бачать гірську долину, передгір'я, за ними — майстерно зроблену ілюзію гірських вершин: на невисокому штучному пагорбі встановлено великі брили каміння, між якими висаджено низькорослі види та форми дерев і кущів, переважно хвойних.

Ескіз гірського саду

План долини гірського саду. Автор проекту — Л.І. Рубцов, 1974 р.

Л.І. Рубцов досліджує старі дерева

За задумом Л.І. Рубцова каміння має бути вищим за рослини, створюючи враження високогір'я.

Значний внесок зробив Л.І. Рубцов у впровадження біологічних засад у садово-паркове будівництво. Саме цьому була присвячена його докторська дисертація. Він розглядав садово-парковий ландшафт як різновид географічного, а головною відмінною між ними Леонід Іванович вважав те, що перший є витвором мистецтва. Тому створення і розвиток садово-паркового ландшафту мають підпорядковуватися таким самим закономірностям, які лежать в основі художньої творчості. За його визначенням, "...сад и парк — это синтез природы и искусства, где используется, обогащается и раскрывается богатство природных условий в целях наиболее полного использования их для удовлетворения потребностей человека" [4]. Він вперше запропонував поняття "парковий фітоценоз". Усе різноманіття садово-паркових ландшафтів він звів до кількох основних

Л.І. Рубцов розповідає про сад. У центрі президент АН СРСР М.В. Келдиш, віце-президент АН УРСР Г.С. Писаренко, президент АН УРСР Б.Є. Патон, 1969 р.

типів: лісові, паркові, лучні, садові, гірські (альпійські) та регулярні [1].

Крім плідної праці в ботанічному саду, Л.І. Рубцов протягом 15 років (1965–1979) був головним консультантом Українського державного інституту проектування міст Держбуду УРСР (Діпромісто) та інших проектних інститутів зі створення низки ландшафтних об'єктів. Найвизначніші з них: дендропарк у Біосферному заповіднику "Асканія-Нова" ім. Ф.Е. Фальцфейна УААН; центральна частина історико-культурного заповідника на о. Хортиця; зона відпочинку поблизу Білого озера (Рівненська обл.); Шацький національний парк; лісопарковий пояс м. Орджонікідзе (до складу якого входить Олександрівський ландшафтний парк) на рекультивованих землях у Нікопольському марганцеворудному районі; ботанічний сад у м. Вінниця; Кіровська комплексна захисна та зелена зона відпочинку у м. Дніпропетровськ; Таромська зона відпочинку у м. Дніпропетровськ; узбережний ландшафтний гідропарк у м. Черкаси. Всі проекти успішно експонувалися на ВДНГ у Москві, а проект лісопаркової зони м. Орджонікідзе відзначено Державною республіканською премією і представлено на всесвітній виставці "Експо-76" у Канаді.

Діючих ландшафтних архітекторів такого рівня в Україні в ті часи не було. Маючи талант і ґрунтовні знання як у галузі біології деревних та квітничково-декоративних рослин, так і у галузі мистецтва та архітектури, Л.І. Рубцов розв'язував складні практичні завдання на високому рівні. Леонід Іванович писав: "Я был счастлив, что мне представилась возможность работать в условиях почти полной творческой свободы и черпать для построения созданных мною ландшафтов материал из огромной коллекции, которую я создал, а значит, и знал свойства этого материала как свои пять пальцев. Четверть века я посвятил этому искусству в нашем саду. Это были мои лучшие годы. Редко кому выпадают

такие широкие возможности для творчества в области ландшафтной архитектуры, какие создались у меня в ботаническом саду. В результате этих работ мне удалось согласовать в гармоничное целое значительную часть дендрария, а некоторым его частям придать яркую художественную выразительность" [6].

Він чудово знав флору різних регіонів, дослідив і провів науковий аналіз багатьох старовинних парків України, сухумського арборетуму, давніх парків Китаю.

Л.І. Рубцов був автором понад 50 наукових праць, серед яких монографії та довідники, що є незамінними посібниками для багатьох фахівців у галузі ландшафтної архітектури та декоративного садівництва. Наводимо найважливіші з них:

Рослини у ландшафтній архітектурі. — К.: Вид-во Академії архітектури УРСР, 1949. — 136 с.

Ландшафтна композиція та рослинність Тростянецького дендропарку // Тр. Ботан. саду АН УРСР. — К.: Вид-во АН УРСР, 1949. — Т. 1. — С. 66–77.

Красивоцветущие кустарники для зеленого строительства УССР. — К.: Изд-во АН УССР, 1952. — 72 с.

Долговечность деревьев и кустарников. — К.: Изд-во АН УССР, 1953. — 56 с.

Биологические основы создания садово-паркового ландшафта: Автореф. дис. ... д-ра биол. наук. — Ленинград, 1954. — 27 с.

Садово-парковый ландшафт. — К.: Изд-во АН УССР, 1956. — 211 с.

Сад сирени. — К.: Изд-во АН УССР, 1961. — 75 с. (соавторы В.Г. Жоголева, Н.А. Ляпунова).

Дендрарий ботанического сада Академии наук Украинской ССР // Бюл. ГБС. — 1960. — Вып. 38. — С. 3–8.

Справочник по зеленому строительству. — 2-е изд. — К.: Будівельник, 1971. — 311 с. (соавтор А.А. Лаптев).

Деревья и кустарники в ландшафтній архітектурі: Справочник. — К.: Наук. думка, 1977. — 271 с.

Проектирование садов и парков. — 3-е изд. — М.: Стройиздат, 1979. — 184 с.

Виды и сорта сирени, культивируемые в СССР. Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1980. — 126 с. (соавторы Н.Л. Михайлов, В.Г. Жоголева).

За його редакцією побачили світ ґрунтовні видання:

Деревья и кустарники: Голосеменные. справочник. — К.: Наук. думка, 1971. — 155 с.

Деревья и кустарники: Покрытосеменные. справочник. — К.: Наук. думка, 1974. — 590 с.

Його книги написані живою та поетичною мовою: "Паркобудівник повинен мати не тільки високорозвинений художній смак, а й глибоке знання декоративних та біологічних якостей матеріалу, — це основа його художньої діяльності"; "...Плоди приваблюють у парк птахів, які надають картинам парку життя і руху" тощо [3].

Багато уваги Леонід Іванович приділяв старим деревам, які надають особливого настрою парку, збирав матеріал для книги про вікові дерева та їх використання в зеленому будівництві, але не встиг її закінчити. Майстерно зроблені ним під час численних експедицій у парки України світліни зберігаються у фондах Музею історії Ботанічного саду.

Леонід Іванович був чудовою людиною, щиро ділився своїми знаннями зі співробітниками та учнями, натхненно проводив екскурсії садом. Десять його аспірантів успішно захистили кандидатські дисертації, чотири з них — з ландшафтної архітектури [8].

1. Кузнецов С.І., Клименко Ю.О. Біологічні основи створення садово-паркового ландшафту (у світлі поглядів Л.І. Рубцова) // Інтродукція рослин. — 2002. — № 2. — С. 104–107.

2. Мешкова В.І. Леонід Іванович Рубцов // Строительство и архитектура. — 1989. — № 9. — С. 22–24.

3. Рубцов Л.І. Рослини у ландшафтній архітектурі. — К.: Вид-во Академії архітектури УРСР, 1949. — 136 с.

4. Рубцов Л.І. Садово-парковий ландшафт. — К.: Изд-во АН УССР, 1956. — 211 с.

5. Рубцов Л.І., Жоголева В.Г., Ляпунова Н.А. Сад сирени. — К.: Изд-во АН УССР, 1961. — 75 с.

6. Рубцов Л.І. Конспект речи на ученом совете ботанического сада по поводу 70-летия со дня рождения: Рукопись. — Музей історії Ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України. — 6 арк.

7. Рубцов Леонід Іванович: Особова справа. — Музей історії Ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України. — 100 арк.

8. Рубцова О.Л. Леонід Іванович Рубцов // Квіти України. — 1997. — № 1. — С. 22–23.

Рекомендувала до друку О.Л. Рубцова

Н.В. Чувікіна

Национальный ботанический сад им. Н.Н. Гришко НАН Украины, Украина, г. Киев

ВКЛАД ПРОФЕССОРА
ЛЕОНИДА ИВАНОВИЧА РУБЦОВА
В НАУЧНУЮ РАБОТУ И СТРОИТЕЛЬСТВО
НАЦИОНАЛЬНОГО БОТАНИЧЕСКОГО САДА
ИМ. Н.Н. ГРИШКО НАН УКРАИНЫ

Показан вклад доктора биологических наук профессора Леонида Ивановича Рубцова в научную работу и строительство Национального ботанического сада им. Н.Н. Гришко НАН Украины. Прослежен его жизненный и творческий путь.

N.V. Chuvikina

M.M. Gryshko National Botanical Gardens,
National Academy of Sciences of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

CONTRIBUTION OF PROFESSOR LEONID
IVANOVYCH RUBTSOV TO SCIENTIFIC
ACTIVITY AND CREATION OF M.M. GRYSHKO
NATIONAL BOTANICAL GARDENS OF THE NAS
OF UKRAINE

Contribution of Dr. of Biology Leonid Ivanovych Rubtsov to scientific activity and creation of M.M. Gryshko National Botanical Gardens is shown. His life and scientific activity are described.